

УДК 321.01

БІОВЛАДА ЯК ОДНЕ З ЦЕНТРАЛЬНИХ ПОНЯТЬ СУЧАСНОЇ БІОПОЛІТИКИ

Анастасія Кравець

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
факультет суспільних наук і міжнародних відносин, кафедра політології
пр. Гагаріна, 72, 49010, м. Дніпро, Україна*

Поняття «біополітика» і «біовлада» сьогодні активно використовуються для обговорення сучасних форм управління і політичних режимів. При цьому ці поняття доцільно використовувати не як автономні теоретичні конструкції, а як певні функціональні елементи сучасного світу політики. В цьому разі біовлада розглядається як глибоке переосмислення існуючих механізмів влади, а біополітика як трансформація політики суверенітету у політику життя.

Ключові слова: біополітика, біовлада, місцеве управління, громадянське суспільство.

Першим увів термін «біовлада» («biopower») М. Фуко. Він визначив «біовладу» як форму влади, яка бере початок із кінця вісімнадцятого століття і виникла в результаті «неадекватності суверенної і дисциплінарної влади»: «Це продуктивна форма відносин влади, що здійснюється населенням (а не окремими органами) в профілактичній формі для максимального збільшення продуктивності, на відміну від примусу, характерного для суверенної (верховної) влади» [3, с. 250]. М. Фуко протиставляв біовладу (як творчість і супротив – А.К.) верхній владі (командуванню, управлінню, пануванню – А.К.). У цьому разі біовлада є біополітичною формою влади, яка «має здатність до свободи і трансформації» [3, с. 250]. За словами М. Фуко, біовлада – «це сила, яка здійснює позитивний вплив на життя, яка прагне оптимізувати та помножити його, піддаючи точному контролю і всеосяжним правилам» [3, с. 250]. М. Фуко говорить тут про владу, яку він позначає як «біовладу». Він зазначає, що ХІХ століття – це час нової влади, яка «робить свої вклади в життя і в людину» [3, с. 250]. М. Фуко веде тривалу критику репресивного функціонування, яке існувало раніше, і говорить про те, що суспільство має бути захищеним. Суверенна влада має юридичну форму. Це «влада над життям», яка може існувати тільки «через смерть» [2, с. 247]. Отже, як зазначає М. Фуко, суверенна влада – це спроможність «забрати життя або залишити його», в той час як «біовлада» – «це влада, що сприяє життю»: «Той спосіб звернення, який влада зможе реалізувати щодо них (індивідів), повинен розташовуватися відтепер на рівні самого життя; саме цей тягар опіки над життям, а не загроза смерті тіла дозволяє владі дістатися до життя» [2, с. 247]. Отже, біополітика знаменує собою значну історичну трансформацію від політики суверенітету до політики життя.

М. Фуко описує владу, опираючись на поняття свободи і здатності до трансформації. Це дозволяє йому виступити на захист свободи суб'єкта, яка необхідна для того, щоб встановити відносини із самим собою та з іншими людьми. Отже, думка М. Фуко є радикальною альтернативою трансцендентній етиці спілкування і прав людини. А біополітику він розглядає як форму управління, «прийняту в результаті дії нової динаміки сил, що виражають відносини влади, яких класичний світ ще не знає»: «Біополітика перетворює владу-знання у фактор перетворення людського життя» [3, с. 248]. Як зазначає М. Лаззарато, М. Фуко описав цю нову динаміку перетворення як «появу сили опору і творіння, яка стосується кожної організації і ставить під сумнів кожен регулюючий механізм». Звідси й

народження біовлади та переосмислення проблеми суверенітету: «Якщо припустити, що влада є метою життя, то М. Фуко зацікавлений у пошуках того, що чинить опір цій владі, вислизає з-під її контролю. Мені здається, що загальною темою розмірковувань М. Фуко є спроба визначити вимоги нового процесу політичної творчості, який проявляється в діяльності політичних інститутів і партій із дев'ятого століття» [7].

Для підтвердження вищезазначеного наведемо слова самого М.Фуко: «Мені здається, що ми повинні розрізняти владні відносини як «стратегічні ігри між свободами», в яких одні намагаються контролювати поведінку інших, а ті своєю чергою прагнуть цього уникнути, а також як стан панування, який люди зазвичай називають владою. Влада в цьому разі визначається як «здатність структурувати поле дій інших для того, щоб за необхідності втрутитись у них» [7]. І далі: «Відносини влади можуть бути сформульовані на основі двох елементів: перший – це той, хто здійснює владу, другий – той, «хто її визнає і підтримує». Єдиний спосіб бути вільним – це «можливість змінити ситуацію, якщо існує така можливість». Отже, «ми не завжди знаходимося у пастці, адже існує можливість змін» [7]. Ця «можливість змін» проявляється у М. Фуко у формі опору. При цьому сили, які чинять такий опір, повинні бути задіяні в стратегічних відносинах і протидіяти волі суб'єктів, які практично вільно «контролюють поведінку інших». Посилення панування, скорочення простору свободи, бажання контролювати поведінку інших завжди зустрічає опір. Цей опір слід шукати в стратегічній динаміці. Отже, життя і жива істота стають «матерією» етики через динаміку, яка одночасно чинить опір владі та створює нові форми життя. Як зазначає М. Фуко: «Опір було задумано в термінах заперечення, проте опір є не тільки запереченням, а й творчим процесом. Для того, щоб створити і відтворити, щоб перетворити ситуацію, слід активно брати участь у цьому процесі, тобто чинити опір» [7]. У цьому контексті М. Лаззарато задається такими питаннями: «Чи можемо ми зрозуміти розвиток біополітики як необхідність для забезпечення іманентної і стратегічної координації сил, а не як організацію односторонніх відносин влади? Що нам потрібно для того, щоб підкреслити відмінність принципів і динаміки, які регулюють «соціалізацію» сил верховної влади і біовлади?» І відповідає на них так: «Відносини між двома останніми прийнятні тільки на основі множинної і гетерогенної дії сил. Без уведення понять «свободи» і «опору» механізми сучасної влади залишаються незрозумілими, а аналіз буде невблаганно зводитися до логіки політичної науки» [7]. Сам М. Фуко пояснює це питання у такий спосіб: «...опір приходиться першим і знаходиться вище інших сил; відносини влади зобов'язані змінитися разом з опором. Тому я вважаю, що опір є ключовим словом у цій динаміці». «Там, де є влада, є і опір <...>, саме тому опір ніколи не знаходиться у зовнішньому положенні щодо влади» [3, с. 195]. Отже, влада у М. Фуко не є послідовним, стабільним, унітарним явищем, а являє собою сукупність владних відносин, які враховують складні історичні умови й ефекти. Відповідно, влада – це «поле повноважень»: «Владу, мені здається, слід розуміти, насамперед, як множинність відносин сили, що іманентні області, у якій вони здійснюються; <...> стратегії, всередині яких ці відносини сили досягають своєї дієвості, <...> інституційна кристалізація яких втілюється в державних апаратах, у формулюванні закону, у формах соціального панування» [3, с. 192]. Отже, коли М. Фуко пише про владу, він ніколи не буде описувати її основоположні принципи, оскільки в його концепції практика, знання й інститути переплітаються між собою.

Продовжуючи традицію, започатковану М. Фуко, А. Негрі констатує, що влада в біополітичній або біоенергетичній формі завжди знаходиться між опором і контролем. Її продуктивний, творчий і визвольний потенціал сприяє забезпеченню «більш бажаних форм глобалізації» [8]. А. Негрі: «Концепція влади стає зовсім іншою, майже повністю

постмодерною щодо платонівської традиції, яка довгий час домінувала в науці. Отже, юридичні моделі суверенітету є предметом політичної критики з боку самої держави, яка характеризується мінливістю відносин підпорядкування, опору і непокори» [8]. Тож термін «біополітика» вказує на те, яким чином влада трансформується в певний період, для того, щоб вона була здатна керувати не тільки індивідами, а й безліччю живих істот, що становлять населення [8].

Натомість В. Подорога зазначає, що «зародження і розвиток феномену біовлади відбувається там і тоді, коли і де в соціальній історії вперше з'являється інтерес до політичного використання людського тіла, де воно відокремлюється в ролі індивідуалізованого об'єкта нагляду, тренування, навчання і покарання» [2, с. 223]

У сучасному світі, за словами М. Лаззарато, біополітична інтерпретація влади акріплюється завдяки існуванню безлічі консенсусних відносин, відносини між силами, які влада «координує, інституціоналізує і структурує» та цілями, які не можуть бути зменшені до використання «чистої і простої» сили [7]. Основна політична проблема сучасності полягає в тому, що існує не одне джерело верховної влади, а безліч сил, які взаємодіють між собою у відносинах домінування / підкорення. При цьому слід проаналізувати «малі механізми», які згодом «інвестуються, колонізуються, використовуються, трансформуються і узаконюються у формі більш загальних механізмів – у форми світового панування» [7].

Слід зазначити, що окрім терміну «біовлада» М. Фуко активно використовує термін «управління», яке він поділяє на макро- та мікроуправління. При цьому макроуправління в його ліберальному трактуванні можливе лише тоді, коли воно «здійснює різноманітні форми мікровлади над безліччю суб'єктів. Макро- і мікрорівні невіддільні один від одного. Теорія мікроуправління – це проблема методологічного характеру, а не проблема масштабу» [7]. Він уводить поняття «мистецтво управління» і визначає його як «управління людьми в певному вимірі, тільки в тому вимірі, де воно задається як здійснення політичного суверенітету» [4, с. 4]. При цьому він зазначає, що його не цікавить реальна політична практика та її історичний розвиток. М. Фуко прагне вивчити мистецтво управління, тобто «спосіб мислити найкраще управління», рефлексію стосовно найкращого способу управління, а також різні об'єкти управління та «увесь предметний ансамбль», створений для обрання найкращого з можливих способів управління. Він визначає мистецтво управління як «раціоналізацію урядової практики під час здійснення політики суверенітету» [4, с. 5]. При цьому управління завжди здійснюється щодо безлічі суб'єктів, яких М. Фуко іменує «населенням». Отже, «управління (як глобальна організація влади) завжди має справу з «множинністю», до складу якої входять економічні суб'єкти, суб'єкти права та соціальні суб'єкти. При цьому населення М. Фуко розглядає у двох аспектах: як «рід людський в умовах його біологічного відтворення»; як «публіку або громадську думку» [7]. Тож діапазон впливу влади простягається від забезпечення біологічного і соціального виживання людського роду до зони зіткнення, яку втілює собою публіка або громадська думка: «Цей діапазон (від біологічного виду до публіки) включає в себе цілий спектр нових реалій, нових прийомів впливу на поведінку людей, на громадську думку і суб'єктивне мислення – і все це заради того, щоб змінити стиль мови і поведінки економічних і політичних суб'єктів [7].

Окрім цього, говорячи про владу та управління, М. Фуко вводить поняття «громадянського суспільства». У його інтерпретації воно являє є не просто простором, у межах якого «виробляється автономія громадян щодо держави, а корелят технологій управління» [3, с. 148]. Зважаючи на це, громадянське суспільство не є даністю або абстракцією, воно виступає складовою частиною «сучасної технології мистецтва управління»: «Громадян-

ське суспільство служить постійною матрицею для політичної влади <...> Отже, людина, її природа, ноги, руки, мова, спілкування, суспільство, влада – все це становить єдиний ансамбль, який і характеризує громадянське суспільство» [3, с. 149]. У цьому контексті йдеться про феномен взаємодії, який є свого роду перетинкою між правителями і керованими суб'єктами – «виникає на перетині владних відносин з усім тим, що незмінно вислизає з-під їхнього впливу». Саме на цьому перетині формується лібералізм як «мистецтво управління» і зароджується біополітика [7].

Отже, біополітика виступає як стратегічна координація владних відносин. Біополітика в стратегічному плані не є простою здатністю видавати закони або узаконювати суверенітет. Біовлада з початку і до кінця не є істинним джерелом влади, адже координати і цілі влади не належить їй у повному обсязі, а надходять ззовні. Біовлада завжди народжується як щось інше, ніж вона сама [7].

П. Тищенко дає таке визначення біовлади: це «особливий простір проблематизації людського життя, сформований різноманітним дискурсивним і позадискурсивним практикам біомедицини, зайнятих виробництвом людини як «суб'єкта» і «об'єкта». Біовлада детермінує індивідуальне самопочуття і самосвідомість людей, пронизує їх мікро- і макросоціальні зв'язки, обіцяючи здоров'я і пропонуючи захист від патогенних впливів. Вона присутня у формі аморфного гетерогенного «матриксу» практик, що дає науково обґрунтовані технічні засоби тлумачення людських проблем і їх вирішення» [1, с. 103]. Він зазначає, що «біовлада розгортається у формі контролю індивідуальної ідентичності людини як «одного і того ж», розчленованого на «хто» (подвоєного суб'єкта предметної дії і морального вибору – А.К.) і «що» (у тому ж відношенні подвоєної тілесності – А.К.). Тим самим турбота про себе ніби двічі розчленовує предметність «себе», вносячи принципово важливий для розгортання дискурсів біовлади, подвійний сенс в питання індивідуальної ідентичності» [1, с. 102–103].

В. Чешко, В. Глазко визначають біовладу як «явну або неявну здатність соціуму і його владних структур нормувати і регулювати біологічні відправлення окремих індивідуумів» [5, с. 5].

Біовлада «має владу над іншими тілами» завдяки наявності різноманітних методів для досягнення підкорення і контролю за населенням». Біовлада контрастує з традиційними режимами влади, які спираються на загрозу смерті або покарання: «У нашу епоху влада повинна бути виправдана раціонально» з акцентом на захист життя, а не на загрозу смерті». Біовлада розглядається як позитивна, на протиположному класичному розумінню влади в її негативному контексті. Біовлада «колонізувала все суспільне життя», зокрема завдяки маніпуляціям, вона завжди прагне об'єднати суспільство [9].

А отже, біополітику можна розуміти як політичну раціональність, яка бере на себе управління життям і населенням як суб'єкт: «забезпечити, підтримувати і примножувати життя, щоб привести до ладу це життя». Біовлада розглядається як «дуже глибока трансформація [механізмів] влади» [6].

М. Фуко: «Ми розуміємо загальну ідею або програму суспільства, в якому матиме місце оптимізація різних систем; де утвердиться терпимість щодо індивідів; де предметом впливу стануть не окремі гравці, але правила гри; де, нарешті, вторгнення держави в життя суспільства стане виражатися не в поневоленні індивідів зсередини, а у впливі на їх навколишнє середовище» [4, с. 265].

Звісно, концепція М. Фуко неодноразово піддавалася критиці, однак її біополітичну складову не можна заперечувати, адже дослідник критикує суверенну владу, що базується на підкоренні й контролі, та пропонує свою модель управління, яка враховує інтереси

суспільства, направлена на його виживання і примноження та передбачає момент «опору», а отже є більш демократичною, ніж одноосібна влада. Отже, в сучасній інтерпретації біовлада, на нашу думку, може бути інтерпретована як нова модель владних відносин, що покликана захищати життя.

Список використаної літератури:

1. Тищенко П. Биовласть в эпоху биотехнологий / П. Тищенко. – М. : ИФРАН, 2001. – 177 с.
2. Подорога В. Власть и познание (археологические поиски М.Фуко) / В. Подорога // Власть. – М, 1989. – С. 221–225.
3. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко. – М., 1996. – 448 с.
4. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году [Текст] // М. Фуко. – [пер. с франц. А.В. Дьякова] – СПб : «Наука» РАН, 2010. – 227 с.
5. Чешко В. «High Nume (біовлада і біополітика в суспільстві ризику)» / В. Чешко, В. Глазко. – М. : Издательство РГАУ МСХА им. К.А.Тимирязева, 2009. – 319 с.
6. Adams R. Michel Foucault: Biopolitics and Biopower. – 2017 [Electronic resource]. – Access mode : <http://criticallegalthinking.com/2017/05/10/michel-foucault-biopolitics-biopower/>.
7. Lazzarato M. From biopower to biopolitics / M. Lazzarato // Translated by A. Ramirez [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.generation-online.org/c/fcbiopolitics.htm/>
8. Negri A. The Labor of the Multitude and the Fabric of Biopolitics / A. Negri // Edited by Mark Coté. – Mediations, 2007 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mediationsjournal.org/articles/the-labor-of-the-multitude-and-the-fabric-of-biopolitics>.
9. What is biopower? [Electronic resource]. – Access mode: <https://utopiaorbust.wordpress.com/2009/11/12/what-is-biopower/>.

BIOWEAPON AS THE CENTRAL CONCEPT OF BIOPOLITICS

Anastasiia Kravets

*Oles Honchar Dnipro National University,
Faculty of Social Sciences and International Relations,
Department of Political Science,
Gagarina, 72, 49010, Dnipro, Ukraine*

The concept of “biopolitics” and “biopower” used today for discuss contemporary forms of governance and political regimes. However, these concepts should be used not as autonomous theoretical constructions, but as certain functional elements of contemporary world politics. In this case biopower is being considered as a rethinking of the existing mechanisms of power. Biopolitics is being seen as transformation policy sovereignty in the policy life.

Key words: biopolitics, biopower, art of the administration, civil society.